

## Kirjallisuutta.

### PAAVO SIRON väitöskirja »Puhumista merkitsevät verbit itämerensuomalaisissa kielissä».

*Lausunto Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteelliselle osastolle.*

Osaston määräyksestä olen ollut vastaväittäjänä maist. Paavo Siron väitöskirjan (Puhumista merkitsevät verbit itämerensuomalaisissa kielissä) tarkastustilaisuudessa, ja lausuntoni on seuraava.

Kuten muistettaneen, oli väitöskirjan ennakkotarkastuksessa paljon puhetta sen laajasta filosofian alalle menevästä johdannosta, jonka arvosta en ottanut vastatakseni, mutta josta saimme prof. v. Wrigtiltä kutakuinkin myönteisen suullisen lausunnon. Tämä osa on väitöskirjassa huomattavasti lyhennettynä, ja tällä kertaa se liittyy myös entistä paremmin kokonaisuuteensa. Kuitenkin on sinne jäänyt mm. kielitieteelle vierasta terminologiaa. Niinpä predikaatiksi kutsutaan muitakin »ilmauksen jäseniä» kuin predikaattiverbiä (jopa pelkkä sijapäätte joutuu »predikaatiksi», ks. s. 39), ja finiittimuodot ovat »aktioita». Kierretty on jopa subjekti sana, se on vain ensimmäinen »argumentti», ja toinen tässä uudessa arvossa on objekti. Kun myös 'relevantti verbin määräys' on nimeltään argumentti, vaikuttaa jo sekasotkulta, että subjektikin voitaisiin lukea verbin määräykseen (s. 26). En puutu kielitieteelle outoon terminologiaan tämän pitemmältä. Uudesta terminologiasta en näe koituneen mitään hyötyä itse esitykselle, jossa olisi kyllä selviydytty täysin hyvin vakiintunutta nimistöä käyttämällä. Sellaiset termit kuin suora kerronta, epäsuora kerronta, välilause, jälkilause ja partisiippi rakenne, on esityksessä aina pantu lainausmerkkeihin (ks. s. 33), mikä tekee sen vaikutuksen, kuin ei olisi onnistuttu logistiikasta löytämään viisaammankaikuista oppisanaa näille käsitteille. »Epäsuoraan kerrontaan» on kyllä siellä täällä sattunut tapauksia, joissa sivulauseen aloittaa vain relatiivipronomini, siis tavallisia relatiivisia sivulauseita, »suoraan kerrontaan» taas on joutunut sellaisiakin esimerkkejä kuin »Juhana --- nousi --- sanomaan morsiusparille h y v ä s t i ä» (s. 63, vrt. myös s. 70, 92, 147), joissa esiintyy tavallinen objekti.

Objekti käsitteestä on pitkä selvittely ss. 28—31. Näen mielihyväkseni, että tekijä on vihdoin luopunut käsityksestään, että objektin totaalisuus ja partiaalisuus ei riippuisi myös objektin omasta laadusta, vaan yksistään siitä, ilmaiseeko predikaattiverbi päättynyttä vai jatkuvaa tekemistä. Sensijaan olisi valaisua vaatinut objektin historiallinen synty. Eihän partiaallinen objekti historiallisesti katsoen ole ollut mikään varsinainen objekti, vaan jonkinlainen adverbiaali (esim. *söi kalaa* = söi »kalasta»), ja totaallinen objektin luontoinen määräys taas sellaisissa ajan ja määrän ilmauksissa kuin *odotan hetken* (vrt. s. 28) on instruktiivi, joka on sattunut objektin kaltaiseksi muodoltaan ja mukautunut partiaalisenkin objektin tapaiseksi (*en odota hetkeäkään*). Yleensäkin täytyy sanoa, että kielihistoriallinen puoli on teoksessa saanut liian vähän huomiota osakseen (vrt. alkulausetta, jossa tekijä tästä avomielisesti puhuu).

Ei kukaan voi tutkia kunnolla merkityksen muutoksia eikä yleensä mitään kielenilmauksia, jollei tunne myös niiden historiallista taustaa.

Sivuuttaen lukuisat muut muistutukseni siirryn itse tuloksiin. *Jutella* verbiä tekijä seuraa sukukieliin (jopa mordvaan saakka, jossa edustus muuten ei sovi geminaatta- *tt*:hen) ja joutuu päättelemään, että kanta-suomalaisena merkityksenä on ollut 'dico', siis 'sanoa' (s. 101). Jo tämän verbin frekventatiivinen johdin panee tulosta epäilemään. Tekijä ei yleensäkään ole ottanut huomioon, että tämä johdin on antanut myös resiprookkisen merkityksen, siis esim. *tappaa*, alk. = lyödä, ja *tapella* = lyödä toisiaan, eestin *pusklevad* = puskevat toisiaan jne. Uumoilen, että *jutella* verbin merkitys 'riidellä' tms., jonka tekijä toteaa eri tahoilta, on alkuperäisempi. Sama koskee myös *haastaa*, *haastella* verbin alkumerkitystä (s. 141), jossa tekijä näyttää jo ennakolta yhtyneen Hakulisen käsitykseen ja ehkä senkin vuoksi jättänyt asian käsittelyn — myös karjalan esimerkkiaineiston — hyvin pintapuoliseksi, edes huomaamatta, että virossa on sana *agelema* = riidellä. Olisi ainakin pitänyt muistuttaa, että Hakulisen todistus on aivan epävarman argumentin varassa: aunuksen *hoastoa*, joka ilmeisesti on ollut *huostoa* = hehkua (esim. hiilistä) ja samaa sanaperhettä kuin *huo-kua*. Sen mukaan on *haastaa* verbillekin tehty alkumerkitys 'hehkua' ja siitä 'ritistä', edelleen 'puhua'. (Metsäsuomalaisillakin muuten *huostoa* = hehkua, uhota.) Tuskin edes verbi *puhua* on alkuaan ollut muuta kuin ääntä kuvaavaa »puhisemista» (ks. s. 134).

Viron *rääkida* (= puhua) verbi on pantu (Mägisten mukaan) suorastaan suom. *rääkyä* verbin vastineeksi ja koko lailla varmasti, vaikka jo sisäinen todennäköisyys puhuu mielestäsi sitä vastaan. Eläähän samainen verbi virossakin myös 'rääkymisen' pahassa merkityksessä, joten on todennäköisintä, että kysymys on vanhasta alasaksalaisesta lainasanasta, niinkuin ammoin on oletettukin. Tosin tekijäkin ottaa lopulta myös tämän alternatiivin huomioon, mutta jo asiasta puhuessaan hänen olisi tullut mainita myös liivin verbi *sprēkkā* (ks. s. 175), joka niinikään on peräisin samasta lähteestä. Kun ei myös liivin *rekkandā* olisi saanut ainakin vaiikutusta siitä, vaikka virossa onkin tarkka äänteellinen vastine, joka merkitsee 'kaikumista' (vrt. s. 151).

Inkeröismurteen *lätä*: *lākājā* (= puhuu) on (s. 156) saanut jokseenkin väkinäisen selityksen, kun sen kantasanaksi on oletettu *lākā*, joka suomessa ja virossa merkitsee 'sylkeä' tms. Tosin etelävepsän *vahtostada* (= puhua äänekkäästi, oikeastaan suu vaahdossa) näyttäisi Siron etymologialle antavan tukea, mutta sittenkin lienee tässä edessämme vain deskriptiivis-onomatopoeettinen sana, joka on merkinnyt samaa kuin '(puhua) *lākättää*'. Johan Lönnrotilla on sanakirjassaan *lākättää* 'tala oredligt, sprata, skräfta, pladdra', *älä lākätä* 'häll munnen på dig'. Äänteellinen puoli ei olisi tehnyt vaikeuksia (*lākäjän*: *lätä* pro *lākätä*, vrt. sellaisia kuin *palajan*: *palata*).

Joudummekin siihen suureen puutteellisuuteen, että tekijä oli alunperin (myös vastoin minun neuvoani) päättänyt jättää teoksestaan pois kaikki deskriptiivis-onomatopoeettiset, satunnaisempaa 'puhumista' merkitsevät sanat, jotka tosin perinpohjaisesti ottaen olisivat paisuttaneet esityksen mahdollottoman suureksi, mutta pintapuolisestikin mukaan

otettuina ja käsiteltyinä olisivat olleet ylen tärkeä täydennys, jollen sanoisi a v a i n puhumista merkitsevien sanojen moneen probleemiin.

Lopuksi tekijä toteaa (s. 179), että hänen alussa asettamansa työhypoteesin vaatimukset ovat tulleet täytetyiksi. Ne ovat vaarallisia tuollaiset ennakoita otetut työhypoteesit, kun ne panevat tutkijan näkemään kaiken selitettävän niin sanoakseni vain yhdeltä näkökulmalta. Hakulinen otti työhypoteesinsa Sperberiltä ja joutui niinkään yksipuolisuuteen: näki kaikkialla vain affektipitoisuutta. Kielentutkimuksen met o d i, josta tekijä niinkään siellä täällä puhuu, voi samoin muodostua vain jäykäksi kaavojen ja esikuvien seuraamiseksi vailla elävää henkeä. Emmehän toistaiseksi tunne varmasti muuta kuin vähäisen osan niistä tekijöistä, jotka ovat olleet niin äännekehityksen kuin yleensä kielenkehityksen ja erikoisesti kaikkien 'poikkeusten' aiheuttajia. Varmin metodi on se, joka vie kokeneen ja riittävää aineistoa hallitsevan tutkijan jo vaistonvaraisesti luotettavimpiin tuloksiin, vaikkapa perustelut eivät aina olisikaan näkyvissä.

Eräissä yksityiskohdissa maist. Siro on onnistuneesti esittänyt täydennyksiä entisiin etymologioihin, mm. *pakista* verbin kohdalla, jossa häneltä tosin on jäänyt huomaamatta kantasana vir. *pagu* 'rako'<sup>1</sup>, *paotada* 'raottaa'. Siinähan on sama suhde kuin myöhemmässä *pragu* : *pragiseda* 'rätistä' (vrt. myös *särö* : *säristä* yms.). Kokonaisuutena hänen teoksensa on — siitä ei voi olla epäilystäkään — sellainen saavutus, jolla on väitöskirjalta vaadittavaa tieteellistä arvoa. Jos tekijä ei olisi moniksi vuosiksi uppoutunut filosofisen logistiikkansa hämäämään, vaan sensijaan huolehtinut tämän työnsä asiallisesta täydentämisestä, olisi siitä tullut jopa oivallinen tutkimus.

Puolustus oli laimeahkoa, vain joku nasevampi ja oikeaankin osunut vastaus silloin tällöin. Esiintyi myös kolme ylimääräistä oppenenttia (tohtori Hakulinen ja maisteri Pentti Aalto sekä akateemikko Toivonen<sup>2</sup>), joilla kuitenkin lyhyissä puheenvuoroissaan ei ollut mitään raskauttavaa sanottavanaan. Koko väittelytilaisuus kesti kolmen tuntia. Siron merkitysoopin teoriaa käsittelevä alkajaisluento oli hyvä.

Lauri Kettunen.

<sup>1</sup> Jo Lönnrotilla *pako* 'rispa, refva, spricka, remna'.

<sup>2</sup> Virittäjää varten vielä pieni lisäys, johon antaa aiheen prof. Toivosen Suomalais-ugrilaisen Seuran kokouksessa 23. 3. 49 pitämä esitelmä. (Ks. edeltä ss. 47 — 50.) Inkerin *lätä* : *läkkän* verbin prof. T. yhdisti suomen *läkähtyä* sanaan, jolle tuntuu olevan vastine mord vassa saakka. Omasta puolestani en pitäisi tätä yhdistelmää hyvänä jo senkään vuoksi, että mainittu inkeroismurteen verbi tuntuu deskriptiiviseltä ja nuorelta, paikalliselta muodostumalta. Prof. T. esitti myös *pakista* verbille vastineita lapista (ne olisi tosin Sironkin — ja aikaisemmin Hakulisen — täytyntyt ottaa selville), mutta ne lienevät varhaista lainaa suomesta, kuten esitelmöijäkin piti mahdollisena. Sirohan esitti (Hakulista täydentäen) tälle sanalle varsin luonnollisen lähtökohdan virosta ja liivistä.